

Šole in mladinsko prestopništvo v Jugoslaviji in ZDA

Dean E. Frease, doktor, docent na oddelku za sociologijo in antropologijo fakultete za umetnost in znanost, Univerza Calgary, Alberta, Kanada

Uvod

Za Marxa je odtujevanje del družbenega procesa, v njem je dejansko videl temeljno gibalno zgodovino.¹ Do odtujitve pride, kadar oblike posameznikovega vedenja niso v skladu z zaželenimi cilji, t. j. kadar vloge, ki jih imajo, napačno predstavljajo njihove resnične motive, potrebe in smotre. To se npr. zgodi, kadar kako institucija ustanovijo kot odgovor na občuteno človeško potrebo, potem pa institucija dobi neodvisen položaj, čisto ločen od izvornih namenov njenih ustanoviteljev. Kot primer za to si oglejmo šolski sistem; to bo skušal dokazati poglobitni del tega sestavka.

To ne pomeni, da šolstvo ni opravljalo svoje zgodovinske naloge. Nasprotno, svoj čas je predstavljalo napredno gibanje: razširjalo in dopolnjevalo je tedaj napredne misli. Ko pa se je človeštvo razvijalo, je ta institucija postala zastarela in ne more več ustrezati potrebam svojih ustanoviteljev. Šole so postale nekakšna akademska Frankensteinova pošast, ki slepo vceplja državno voljo in ideologijo ter se le malo zmeni za dobro posameznika. Ta predstava o instituciji, ki se je izjalovila, bo kot rdeča nit tekla skozi ta sestavek.

Študija

Podatke za to študijo je najprej zbral Kriminološki inštitut v Beogradu. Temeljni vzorec je sestavljalo 114 moških v nadzorni in 114 v poskusni skupini. Podatki so bili zbrani l. 1968 in sicer pri mladih med 14. in 18. letom. Imena prestopnikov so bila izbrana po naključju v policijskih kartotekah, nekateri so bili po ustanovah, drugi na cestah. Neprestopniki so bili izbrani na slepo iz beograjske osrednje šolske kartoteke. Dodatno je bil vpričo mladoletnika intervjuvan tudi po eden izmed staršev ali varuh vsakega mladoletnika.

Teoretično ozadje

Temeljna tema, ki jo obravnava Stinchcombe v svoji knjigi »Rebellion in a High School« (»Upor v srednji šoli«), je pomembnost;² po-

¹ Berlin, Isaih, Karl Marx, New York: Incorporated Book Division, 1963, str. 113.

* Avtor se zahvaljuje dr. Dragomirju Davidoviću, višjemu znanstvenemu sodelavcu Inštituta za kriminološka in kriminalistična raziskovanja v Beogradu za pomoč pri zagotovitvi podatkov.

² Stinchcombe, Arthur L, Rebellion in a High School, Chicago: Quadrangle Books, 1964, str. 8. membnost šole za otrokov prihodnji gospodarski

položaj. Njegova domneva predvideva, da se bodo oblike upora odraščajočih med delavsko mladino, pokazale, kadar bo le malo skladnosti med dijakovo sedanjo vlogo v šoli in njegovimi kasnejšimi odraslimi poklicnimi vlogami. To pomanjkanje skladnosti je poglobitna posebnost življenja dijaka, ki je v ZDA določen za delavski poklic. V kulturah, kjer je med sedanjimi šolskimi vlogami in prihodnjimi poklicnimi položaji velik razloček, bi pričakovali razmeroma visok odstotek prestopništva. V kulturah, kjer je položaj nasproten, kjer je razloček med sedanjo vzgojno vlogo in bodočim poklicnim položajem manjši, bi pričakovali razmeroma nizek odstotek prestopništva.

Ker je med tehnikami poročanja o kaznivih dejanjih in o načinih uveljavljanja pravnih predpisov precej razločkov pri primerjanju mednarodnih statistik o kaznivih dejanjih obstaja nekaj nevarnosti. Vendar se večina strokovnjakov strinja, da lahko precej zanesljivo ugotovimo splošne usmeritve, čeprav so posamezne številke malo izmalčene. Ob uporabi števil, ki jih je Kriminološki inštitut iz Beograda zbral v študiji o prestopništvu v 12 jugoslovanskih mestih, je bil določen odstotek prestopništva. Po mestih s 50 000 do 100 000 prebivalcev, je bilo 18,4 prestopnikov na 10 000 prebivalcev.³ Število, ki ga lahko primerjamo, je v ZDA 29,4 na 10 000 prebivalcev.⁴

Dokazujejo, da je višji odstotek v Ameriki precej posledica šolskega sistema; le-ta je zastarel in za mladega človeka iz delavskega razreda brez pomena. Možnosti, ki jih obljublja širša družba, so ne dá doseči s sredstvi, ki jih ponujajo šole. V določenem obdobju razvoja v ZDA je bil vzgojni sistem verjetno ustrezen. Morda je bilo to res, ker so od njega malo zahtevali — vsak pismeni in večina nepismenih je lahko našlo službo v gospodarstvu ob meji. Trg s službami pa se je v zadnjih 50 ali celo v zadnjih 20 letih bistveno spremenil. Ameriška vzgojna ustanova je zastarela. To ne pomeni, da ne deluje dobro za srednje in višje razrede. Za te plasti opravlja svojo nalogo. Mladega človeka iz delavskega razreda pa pusti na cedilu in mu ne daje takšne vzgoje, ki bi mu dala potrebna sredstva, da bi uspel v izbranem poklicu.

³ Todorović, Dr. A. in drugi: Prestupništvo mladoletnika u industrijskim naseljima, Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja, Beograd, 1966, str. 285.

⁴ Uniform Crime Reports for the United States, Federal Bureau of Investigation, U. S. Department of Justice, Washington D. C., str. 103.

V ameriški srednji šoli sta dve smeri. Za tiste mlade, ki gredo na univerzo, je vzgoja v srednji šoli smiselna, čeprav le v površnem pomenu. Pred vstopom na univerzo je treba zadovoljivo končati srednjo šolo. Pod temi pogoji je srednja šola smiselna in pomembna. Kaj pa dijak, ki ne misli na univerzo? Zanj ima le malo predmetov in vsebine kako gospodarsko ali daljnosežno vrednost. Vendar zakon od njega zahteva, da šolo obiskuje do konca šoloobveznosti. Ker je zakonsko prisiljen, da opravi zoprno nalogo, lahko šolo zasovraži.

Jugoslovani so na drugi strani razvili sistem srednjega šolstva, ki more teoretično in empirično (kot kaže) biti temeljni dejavnik pri njihovih nižjih odstotkih prestopništva.

Vsi učenci obiskujejo obvezno osemletno osnovno šolo, ki je podobna ameriški standardni. Ker je šola obvezna do dopolnjenega 15. leta in ker jugoslovanski otrok začne hoditi v šolo okoli 7. leta, je osnovna šola vse, kar zakon zahteva.

Mladi človek lahko po osnovni šoli izbere eno treh poti. Če misli, postati delavec (»modri ovratnik«), lahko obiskuje katero izmed šol, ki ga zanimajo. Obstajajo šole za vse kvalifikacije in obrti. Če ima upanje na uslužbeno mesto (»beli ovratnik«), lahko obiskuje srednje šole, ki pečejo do takih poklicev, npr. ekonomske in medicinske. Če ima univerzitetne namene, bo najverjetneje obiskoval gimnazijo. Po gimnaziji bo najbrž šel na dvoletno višjo šolo, ki ustreza našemu Junior College, ali na redno štiriletno univerzo. Bistvo zadeve je v tem, da jugoslovanski sistem svoji mladini ponuja širšo izbiro možnosti za šolanje, posledica pa je bolj smiselna vzgojna izkušnja za mlade ljudi.

Jugoslavija je država, ki se dobro zaveda svoje razmeroma nizke razvojne ravni. Posebno po drugi svetovni vojni zavestno spodbuja nove ravni ljudske rasti. Razne faze ljudskega razvoja zahtevajo različne duhovne skupine prebivalstva.

V tradicionalni kmečki družbi, iz katere Jugoslavija izhaja, so nameni razmeroma preprosti in jih lahko dosežejo vsi. Če hočeš postati kmet, to ne zahteva nobene mobilnosti: tvoj oče in ded sta bila kmeta, človek je rojen za to. Cilj je sam po sebi razumljiv in na poti do njega je le malo ovir. Ko pa narod razvije industrijsko-tehnološko podlago, so različni cilji zaželeni. Ti novi cilji ponavadi zahtevajo neke vrste zupnic in te zupnice pogosto najdemo v vzgojni ustanovi. Službe so torej postale neločljivo po-

vezane s šolstvom. Uspeh ali neuspeh v šoli močno določa posameznikove življenjske možnosti v industrijskem svetu. Spoznanje življenjskih možnosti pa potem važno vpliva na družbeno in protidružbeno vedenje.

Še natančneje tisti mladi ljudje, ki podcenjujejo vzgojo in v šoli slabo uspevajo, živijo pa v ljudstvu, kjer uradno govorjenje spodbuja vzgojo, stojijo pred problemom.

Domneva, ki vodi to študijo, dokazuje, da se prestopništvo v šolskem položaju pokaže precej kot odgovor na razločke med dijakovimi željami po poklicnem uspehu in njegovimi pričakovanji, da ga bo dosegel. Kadar so cilji uspeha v notranjosti močni, a nedosegljivi, lahko pride do izražene odtujitve.

Emile Durkheim

Jasno mora biti, da ta splošna domneva veliko dolguje klasični anomijski teoriji, kot jo je najprej izoblikoval Durkheim, nato pa so jo izboljšali Merton, Cohen in v zadnjem času še Stinchcombe.

Po Durkheimu najdemo semena odklonov v pogledu, da nobeno človeško bitje ne more biti srečno, če njegove družbene »potrebe« niso v skladu z njegovimi sredstvi. Če so potrebe kakega človeka takšne, da zahtevajo več, kot ta človek lahko doseže, bo razloček med obema ustvarila silo nenehne nezadovoljnosti.

Da bi podčrtal svoje stališče, je uporabil analogijo med živalskim svetom in človekom. V živalskem svetu bitja ne zahtevajo več gmotnih dobrin, navadno v obliki hrane, kot takoj potrebujejo. Pojedo svoj delež in vse je gotovo. Z drugimi besedami: njihove telesne narave predpisujejo njihove potrebe.

Pri človeku pa ni tako, ker velik del njegovih želja ni neposredno povezan s telesnim območjem. Iskanje statusa in spoštovanja do samega sebe, ki ga tako pogosto opazujemo, je primer motivacijske sile, ki ni telesna. V nekaterih okoliščinah, kot so gospodarske krize in depresije, pa posameznikovi duševni nameni in njegova sposobnost, da bi jih dosegel pridejo v nered.

Kako je torej mogoče določiti zakonite cilje, proti katerim bi si lahko prizadevali vsi ljudje. Zdelo bi se, da v človeku ni ničesar, kar bi omejevalo njegovo lakomnost. Durkheim dobro pravi:

Človeška narava ne more določiti spremenljivih meja, ki bi določale naše potrebe. Te so neomejene, kolikor so odvisne le od posameznika. Če se ne oziramo na nobeno zunanjo urejevalno silo, je naša sposobnost čutenja sama po sebi nenasiten in brezdanji prepad.⁵

Ker človekove želje lahko postanejo neomejene, nenehno prekašajo sredstva, ki jih imajo na voljo. Za Durkheima je anomija posledica neurejenih prizadevanj, neurejenih v tem, da smotri niso dosegljivi in se kar naprej odmikajo. Neomejene želje povzročajo napetosti, katerih posledica je prestopniško vedenje, v bistvu vedenje, ki ga normativni sistem ne uzakonja. Zato se anomija nanaša na stanje brez norm. To stanje duhovnega neugodja lahko premagamo le, če ustvarimo ustaljeno družbo.

Durkheimova definicija ustaljene družbe je: družba, v kateri človek išče samo cilje, za katere lahko trezno pričakuje, da jih bo dosegel. Ta ustaljeni red se podre, kadar človekovi cilji postanejo neomejeni. Na kolektivni red je gledal kot na silo, ki zunaj človeka ureja normativni sistem in mu določa zanj smotre, po katerih naj bi naravnal svoje vedenje. Tako stanje pelje do ustaljenosti družbenega reda. Človekove želje npr. lahko kljub izrednemu izobilju naraščajo in presežejo ves možnosti za izpolnitev. V kakšnem položaju se ljudje začnejo upirati tradicionalnemu sistemu nadzorstev, in pride do anomičnega stanja; skupnostne norme ne delujejo več, posamezniki delajo, kar se jim zdi potrebno za doseg njihovih partikularističnih ciljev. Stavnic v tej shemi je odklon. Durkheim je potem najbolj poudaril smotre, ki so vsej družbi skupni, in manj dostopne do njih. Podčrtal je tudi potrebo, da ljudje te smotre sprejmejo kot zakonite, ne pa da so jim preprosto naloženi.

V svoji razpravi o ponotranjenosti družbenega nadzorstva ločuje med »moralnimi« pravili in pravili, ki niso opremljena z višjo avtoriteto. Moralna pravila imajo posebno avtoriteto, ki zahteva pokorščino preprosto zato, ker ukazuje. Občutek prisilnosti ali dolžnosti je ena temeljnih lastnosti moralnega pravila. Mimogrede to lahko rečemo tudi o moralnih smotrih — tistih smotrih, za katere se ljudje lahko potegujejo zakonito. Dejanje, ki ni obloženo z »moralnostjo«, je težko storiti; v najboljšem primeru ga naredimo z odporom. Na drugi strani pa je »moralno« dejanje opravljeno z užitek in doseženo

⁵ Emile Durkheim, *Suicide: A Study in Sociology*, prevedel George Simpson, Glencoe, Illinois: The Free Press, str. 246—257.

brez velikih težav. V tem Durkheimovem okviru moralnega dejanja bomo izrazili naš pomen vdanosti. Vdanost prestopniškemu načinu življenja pomeni, da mladoletnik lahko prestopniška dejanja počne z navdušenjem in velikim poletom, postanejo mu moralna v Durkheimovem pomenu.

Drugi pomembni pisec, ki se tudi ukvarja s pojmom zakonitega reda in vrst avtoritete, je Max Weber; ta pravi, da je vsak družbeni red, ki se ga ljudje drže zaradi čisto praktičnih motivov, na splošno dosti manj trden, kot tisti, ki stoji na podlagi navajenosti. Toda celo ta vrsta reda je dosti manj stabilna kot red, ki uživa ugled, da ljudi zavezuje, da ga imajo za legitimen.⁶

Pojma »moralno dejanje« in »legitimnost« sta tako za Durkheima kot za Webra popolnoma relativna in popolnoma odvisna od tega, v kateri družbi živi storilec. Pomembna postane spoznanje in perspektiva storilca, ne pa nujno uradno stališče tistih, ki so na odločilnih položajih. Iz tega zornega kota je dejanje, ki ga širša družba obsoja kot prestopništvo, s stališča storilca lahko moralno in zakonito.

Podlaga Durkheimove teorije o anomiji in njenem nasprotju (ustaljeni družbi) torej ni le misel o smotrih, ampak pomembnost zakonitosti, ki se s temi smotri povezuje.

Robert Merton

Merton je zelo razširil Durkheimove temeljne pojme, ker se je osredotočil na institucionalizirana sredstva, ki peljejo k »tistim rečem, za katere se spleča truditi«. Merton razpravlja o razmerju med smotri, ki jih kaka kultura predpisuje, in med sredstvi, ki jih kultura predpisuje za doseg teh smotrov.

Ko ugotovi možnost neskladnosti med smotri in sredstvi, nadaljuje z natančnejšo določitvijo anomije:

Anomijo si (lahko) predstavljamo kot zlom kulturne sestave, zlom, do katerega pride predvsem, kadar prihaja do stroge ločitve med kulturnimi normami in cilji ter med možnostmi, ki jih imajo v družbeni sestavi člani skupine, da bi ravnali v skladu z njimi.⁷

⁶ Max Weber, *The Theory of Social and Economic Organization*, prevedel A. M. Henderson and Talcott Parsons, ed. Talcott Parsons, Glencoe, Illinois: The Free Press, 1947.

⁷ Merton, *Social Theory and Social Structure*, op cit., str. 162.

Kot smo pokazali zgoraj, je anomija za Durkheima izvirala le iz neurejenih smotrov, pri Mertonu pa iz ločitve med smotri in med danostjo zakonitih načinov, za dosego teh ciljev. Mertonova ustaljena družba je tista, v kateri so smotri in pristop k zakonitim putem do uspeha najmanj disharmonični, za Durkheima pa je stabilna tista družba, ki je uredila svoje smotre in svojim članom dovoljuje, da iščejo bolj realistične.

Merton uporablja dve spremenljivki, smotre in sredstva, ter razmišlja o družbi, ki zelo poudarja norme, ne da bi upoštevala smotre. Taka družba bi se močno približala temu, kar opisujejo številni sodobni avtorji, ko pišejo o tradicionalnih kulturah. Vsakdanje življenjske dejavnosti njenih članov so postale rutinske in dokaj soglasne. Po smotrih se ne sprašujejo več; večina bi jih bila v stiski, če bi morali natančno izraziti, zakaj iščejo to, za kar je videti, da iščejo.

Druga skrajnost je vrsta družbe, katere poglobljena skrb so smotri, normativna sestava pa je le malo poudarjena. Po Mertonu bi v obeh družbah prišlo do slabe integracije. Slaba integracija tu ni mišljena v vrednostnem pomenu, izraziti hoče le pomanjkljivo skladnost med poudarkom na smotrih proti sredstvom. Merton ugotavlja, da so med tema skrajnima vrstama:

družbe, ki vzdržujejo grobo ravnovesje med poudarkom na kulturnih smotrih in na institucionaliziranih načinih; te družbe so razmeroma integrirane in trdne, čeprav se spreminjajo.⁸

Zdi se, da je to dokaj jasna izjava o dejstvu, kako nekatere družbene ureditve osebe kar silijo v odklonilno vedenje. Doslej pa še ni bilo izrecno ugotovljeno, za katere ureditve lahko pričakujemo, da bomo v njih našli pritiske, ki povzročajo odklone.

Seveda je v podobi odklanjanja več kot le preprosta ločitev med smotri in sredstvi. Kulturno okolje, v katerem ta razloček nastaja, je druga odločilna sestavina.

Albert K. Cohen

Albert K. Cohen ima do tega vprašanja nedvomno stališče. Izjavlja: »Prestopno subkulturo najpogosteje najdemo v delavskem razredu.«⁹ Daljnosežni zamah te drzne izjave je zelo globok, ko jo Cohen razvija naprej.

⁸ Merton, prav tam str. 134.

⁹ Cohen, op. cit., str. 73.

Dokazuje, da otrok iz delavskega razreda odrašča v razplatenem sistemu ameriškega okolja in stoji pred vprašanjem položajne frustracije. Do tega pride, ker demokratična etika zahteva vsesplošno uporabo simbolov uspeha, ne upošteva pa dejstva, da sredstva za dosego teh simbolov v ameriškem razrednem sistemu niso razdeljena enakomerno.

Do visoke stopnje odklonskega vedenja ne pride le zato, ker primanjkuje priložnosti ali ker so smotri preveč poudarjeni. Pokaže se, ko sistem vrednot hoče vse potegniti v dirko k skupnim ciljem, a nekatere prikrajša pri njihovih prizadevanjih, da bi te cilje dosegli. Drugače povedano: do odklonov v velikem obsegu pride, kadar sistem vrednot vsemu prebivalstvu vliva skupne smotre uspeha, normativna ureditev pa strogo omejuje sprejemljive načine za dosego teh ciljev za široko plast tega prebivalstva.

Taki smotri uspeha, ki so v skladu s posameznikovo zmožnostjo, da jih doseže, povzročajo samo spoznavanje priložnosti, ki ne zahtevajo nezakonitih načinov za dosego. Smotri, ki niso v skladu z osebnimi zmožnostmi za dosego, pa opozarjajo na priložnost, ki lahko pelje do nezakonitih načinov za dosego.

Razločki med sposobnostmi za dosego ciljev so povezani z razrednim izvirom in otroke, ki v dirki sodelujejo z zaostankom zaradi svojega delavskega rodu avtomatično preženejo v nižji red. Otroci delavskega razreda v Ameriki odraščajo v okolju, ki poudarja popolnoma druge vrednote, kot pa so tiste, po katerih jih presojujejo v meščanski kulturi.

Ko Cohen govori o statusnih vprašanjih, ki nastajajo zaradi razločka med simboli uspeha (smotri) ter med pravimi vrednotami, ki jih vceplja razred (sredstva) in ki so potrebne za dosego teh simbolov, bi moralo biti jasno, da piše v anomijski tradiciji.

Cohen v nadaljevanju pokaže, da je:

šola eden izmed položajev, v katerem pridejo skupaj otroci vseh družbenih plasti in tekmujejo za status v enaki garnituri meščanskih meril; pri tem bodo pri delavskih otrocih najverjetneje našli pomanjkljivosti.¹⁰

V šolah torej vidi žarišče ameriškega razrednega boja in spopad, v katerem delavski razred podleže.

V študiji o kaznivih dejanjih mladoletnikov, ki jo je izdelal Kriminološki inštitut v Beogradu, so odkrili, da je družbenorazredno okolje pomembno povezano z mladoletniškim prestop-

¹⁰ Cohen, prav tam str. 112.

ništvom.¹¹ Tako so raziskovalci odkrili da od 55 % njihovih prestopnikov prihaja iz delavskih družin in le 24 % iz uslužbenskih. Ostalih 21 % je bilo razdeljeno med razne druge kategorije, kot so upokojenci, prejemniki socialne podpore, za delo nesposobni ipd. Sprotni podatki, ki izvirajo iz beograjskega vzorca, kažejo podobno podobo, t. j. 37 % neprestopnikov in 60 % prestopnikov je prišlo iz delavskega zaostanka.

Odkrili so tudi že znani vzorec na podlagi družinskih dohodkov. 86 % neprestopnikov je prišlo iz družin s srednjimi in visokimi dohodki, medtem ko je v to kategorijo spadalo le 60 % prestopnikov.

Razredni izvir je nedvomno odločilen pri ustvarjanju pojmov, kako svet deluje, in pri določanju pomena, ki ga ima to delovanje za posameznika. Vendar je to le ena stran medalje; druga stran zajema nerazumljivo spoznanje, ki ga kdo ima o svoji razredni usodi. Kjer misli, da je voden v gospodarskih razmerah, je lahko kritični dejavnik, če na obstoječi red gleda kot na zakonit ali nezakonit. Na vprašanje, ki je hotelo ugotoviti anketirančeve misli, kako si bo služil kruh, v delavskem ali uslužbenskem poklicu, je 60 % prestopnikov odgovorilo, da mislijo na delavski položaj. Na drugi strani je le 16 % neprestopnikov pričakovalo delavski poklic.

Ko je mladi človek postavljen v anomičen položaj, da si želi delavski poklic, ujet pa je v neustrezna sredstva, namreč šolo, si mora postaviti vprašanje, ali je to, kar dela, veljavno in pomembno. Ni mu pomembno, če ve, da ga po koncu srednje šole ne čaka nikakršno plačilo. Razumljivo je, da ne bo šel na univerzo, priznava, da ga srednje šolanje ne pripravlja na prihodnjo službo. Šolanje torej postane brez pomena, naloge brez pomena; izpolnjuje jih zaradi zakonske prisile, zato mu postanejo neprijetne in zoprne. Verjetno je, da tako stanje povzroči močan odpor do šole.

Zadovoljnost s šolo je že zelo staro vprašanje. Veliko mladih ljudi je obiskovanju šole verjetno nasprotovalo že od začetka formalnih, obveznih šolskih sistemov. Zanimanje za mladostnikovo čustveno navezanost na šolo, kolikor je povezana z odklonskim vedenjem, pa je precej nova zadeva.

Velik del teorij o prestopništvu ugotavlja, da so člani prestopniških skupin odstranili vse občutke zakonitosti in navezanosti na zakonito

¹¹ Todorović, Dr. A, in dr., op cit., str. 286.

normativno ureditev, ki jo v mladostnikovem življenju pomeni predvsem šola.

V jugoslovanskih podatkih smo imeli dve točki, ki sta se ukvarjali s čustveno navezanostjo na šolo. Ena je bila neposredno vprašanje tipa dopolnjevanja stavka; začel se je: »Šola je...« in imel na izbiro razne možnosti. 82 % neprestopnikov in le 43 % prestopnikov je odgovorilo »vsakomur koristna«. Drugi možni odgovor je bil »dolgočasna«, 34 % prestopnikov ga je izbralo kot tistega, ki najbolj zadeva njihova stališča. Ta odgovor je izbral le 1 % neprestopnikov.

Druga točka je bila bolj posredno merilo za navezanost na šolo. Šlo je za vprašanje o šolskem obisku. Po podatkih je bilo 95 % neprestopnikov rednih obiskovalcev šole, ustrezno število pri prestopnikih pa je znašalo 60 %. Zdi se precej logično, če domnevamo, da večini mladostnikov, ki so zapustili šolo, ni ugajal šolski položaj — to ne pomeni, da niso imeli radi učenja ampak le, da se jim je kaka sila v šolski scenariji zdela zoprna.

Kot posledica odklonilnega stališča do šole postane nesmiselno tudi tisto, za kar naj bi se učenci po nenehnem prigovarjanju šole trudili — visoke ocene. Domnevamo, da šolski neuspeh izvira iz te povezave.

Več avtorjev¹² je opazilo, kako pomemben je slab šolski uspeh za vsaj delno razumevanje mladinske deviance. Vzgojna ustanova je bila načrtovana, da bi duhovnemu delovanju tistih, ki napredujejo skozi sistem dodala pomembno količino znanja in intelektualne gibkosti. Dejansko pa se za veliko mladostnikov zgodi nekaj čisto drugega. Havighurst¹³ poroča o ugotovitvah iz Chicaga; kažejo na tesno povezanost med družbeno-gospodarskim položajem šolsko sposobnostjo in dosežki. Tisti šolski okoliši, ki glede na družbeno-gospodarski položaj spadajo v gornjo tretjino prebivalcev, imajo šole, kjer učenci dosegaajo uspehe od pričakovane ravni razreda do enega leta nad to ravno. Okoliši v najnižji tretjini družbeno-gospodarskega položaja pa imajo z eno izjemo učence, ki so vsi približno za eno leto pod ravno razreda.

¹² Polk, Kenneth, »Those Who Fail«, neobjavljeni rokopis, Lane County Youth Project, Marion County Youth Study, 1859 E. 15th, Eugene, Oregon; Polk and Halferty, »Adolescence, Commitment and Delinquency« in Journal of Research in Crime and Delinquency, op cit., Stinchcombe, op cit.

¹³ Havighurst, Robert J, The Public Schools of Chicago: A Survey for the Board of Education of the City of Chicago, Chicago: The Board of Education, 1964.

Hargreaves¹⁴ v študiji o »tokovnem« sistemu v angleški šoli kaže na vrsto razločkov, ki se pokažejo med skupinami, izbranimi po sposobnosti in dosežkih. Tako npr. manjkanje začne hitro naraščati, ko gremo iz toka z višjo v tok z nižjo sposobnostjo. Tudi zadovoljnost z življenjem v šoli pada, ko gremo iz višjega v nižji tok. Ko so dečke vprašali, ali bi hoteli šolo zapustiti pred 15. letom (uraden konec šoloobveznosti), so tisti iz visokega toka odgovorili negativno dosti bolj številno kot drugi tokovi.

Kar zadeva šolski uspeh dečkov v nizkem toku, so angleške izkušnje zelo podobne ameriškim. Dečki iz nižjih tokov so do četrtega leta v šoli vedno bolj zaostali in njihova razmerja do učiteljev in dečkov iz visokega toka so postajali vedno bolj sovražni.

Študija, ki jo je naredil beograjski inštitut, je prišla v bistvu do enakih ugotovitev kot angleške in ameriške; prestopniki so bili pod razredno ravnjo in na splošno so imeli slabe učne uspehe.¹⁵ Naši podatki kažejo pri prestopnikih ne samo opazno slabše učne uspehe, ampak tudi pogostejše šolske kazni. 66 % neprestopnikov je bilo ocenjenih za splošno dobre učence in le 20 % prestopnikov je bilo uvrščenih v isto kategorijo. Ob odgovoru na vprašanje: »Ali je bil v šoli kaznovan?« je bilo v kategorijo »ne« uvrščenih 65 % neprestopnikov in 38 % prestopnikov.

Na splošno se pred nami odkriva, da podoba jugoslovanskega prestopnika ni tako drugačna od prestopnikov v drugih omenjenih državah. Zdi se, da prestopniki prihajajo predvsem iz delavskega razreda, imajo delavsko usodo, ne ljubijo šole in v njej slabo uspevajo. Kaj pa učenčeva predstava o samem sebi? Spomnili se bomo, da se ukvarjamo s povezavo spremenljivk in da smo postavili domnevo, po kateri se iz šolskega neuspeha razvije nizka ocenitev samega sebe kot učenca.

Teoretično ustrezna razlaga katerekoli plati človeškega vedenja mora vsaj skušati pokazati, kako sestava in vsebina človekovega okolja oblikujeta njegovo podobo o samem sebi ter dovoljujeta vedenje, ki je v skladu s to sliko. Skratka, pokazati mora, kako kulturna definicija osebe posamezniku »stopi v glavo« ter tako oblikuje in usmerja njegovo vedenje.

Morda vodilni ameriški teoretik vloge G. H. Mead pravi:

¹⁴ Hargreaves, David H, *Social Relations in a Secondary School*, New York: Humanities Press, 1968.

¹⁵ Todorović, Dr. A. in dr. op cit., p. 288.

Posameznik samega sebe ne izkusi neposredno, ampak le posredno, po nekaterih stališčih drugih posameznikov družbene skupine kot celote, ki ji pripada...; objekt samega sebe postane samo tako, da prevzame stališča drugih posameznikov do njega znotraj družbenega okolja ali konteksta izkušnje in vedenja, v katerega so zajeti tako en kot tudi drugi.¹⁶

Iz tega sledi, da se podlage stališč do samega sebe v nekaterih rečeh razločujejo od drugih stališč, ki jih lahko merimo. Medtem ko so nekatera čustva skupna stališčem do samega sebe in stališčem javnega mnenja, so druga čustva (npr. sram, krivda, ponos itd.) lastna le stališču do samega sebe.

Če hočemo Meadov nazor sprejeti v celoti ali ne, eno je jasno — na naša stališča do samih sebe pomembno vplivajo reakcije drugih do nas. Kako pa se oblikujejo reakcije drugih?

Najprej je bila postavljena hipoteza: če skupine v širši družbi ocenjujejo različno, potem člani skupine, ki sprejmejo kak sistem vrednot, sebe presojujejo v skladu z njim. To je v bistvu pojav, ki ga je Kurt Lewin opisal kot »sovrastvo do samih sebe med Judi«.¹⁷

Toda še če skupinske norme pustimo ob strani, so vplivi medsebojnega učinkovanja lahko zelo močni, ko gre za vrednotenje samega sebe. Ugled mladostnika med sovrstniki ali položaj odraslega v poklicnem svetu je skoraj neizogibno v zvezi s posameznikovimi občutki do samega sebe. Kakšen je npr. učinek poklicnega neuspeha na spoštovanje do samega sebe v družbi, kjer je močno poudarjen poklicni uspeh? Nihče samega sebe ne vrednoti abstraktno, vsaka skupina ali družba ima svoja merila in v okviru teh posebnih meril pride do vrednotenja samega sebe.

Če so Meadove predstave o lastni podobi pravilne, teoretično pričakujemo, da bomo našli dokaze, kako se posameznikova predstava o samem sebi kot učencu premakne ob različnem šolskem uspehu. Domnevamo, da bo posameznik raven šolskega uspeha sprejel kot nadomestilo za reakcijo posplošenega okolja. To je res, ker je šolsko spričevalo neposreden učinek učiteljevega vrednotenja učencev. Ni vzrokov, da ne bi verjeli, da jih učenci berejo prav tako.

Beograjski prestopniki kažejo opazno manj takih, ki visoko cenijo svoje sposobnosti in imajo

¹⁶ Mead, George Herbert, *Mind, Self and Society*, Chicago: University of Chicago Press, 1934, str. 138.

¹⁷ Lewin, Kurt, *Resolving Social Conflicts*, New York: Harper, 1948, Ch. 12.

pozitivno razmerje do šole, kot neprestopniki (odstotki so 66 oziroma 92). Prestopniki v našem vzorcu poleg tega vidijo same sebe razmeroma bolj negativno kot neprestopniki. 40^{0/0} prestopnikov in 23^{0/0} neprestopnikov misli o sebi, da so ali »včasih hudobni« ali »pogosto precej hudobni«.

Predstava, da je odklonsko vedenje posledica pomanjkanja zakonitih sredstev za doseg priznanih ciljev, domneva, da nezakonita sredstva so na voljo vsem, ki se znajdejo v anomičnem položaju. To bi držalo ne glede na posameznikov položaj v družbenem redu. Jasno bi moralo biti, da so spoznane življenjske možnosti v večini družb porazdeljene različno; zato lahko logično pričakujemo podobne razlike v dosegljivosti nezakonitih sredstev. Pomembna sta Sutherlandova tema »izbire družbe« ter Shawov in McKayev pojem o »kulturnem prenosu«. V tej točki sta pomembna.

Sutherlandov nazor je podčrtal nujnost prenosa pravih kriminalnih vrednot na prihodnjega tata. Domneval je, da se prestopništva nauči v neposrednem stiku z drugimi storilci in da je posameznikovo življenje obdano s potidružbeno dejavnostjo toliko, kolikor prestopniški stiki obvladujejo posameznikova stališča in vedenje.

Oseba je za vlogo prestopnika in kasnejšega poklicnega kriminalca izbrana šele po dolgi vajeniški dobi, potem ko jo natančno preizkusijo predstojniki kriminalne skupnosti. Skratka, kriminallec ne postane le zaradi neskladja med smotri in sredstvi, ampak tudi prek izbire družbe.

Izbira in pouk sta dve potrebni prvini v procesu, ko človek postaja priznan poklicni tat... Oseba ne more biti priznana kot poklicni tat, dokler nima pouka v poklicni tatvini; ta pouk pa dobi le malo oseb.¹⁸

Jasno pa mora biti, da izbira družbe prestopništva še ne pojasni zadovoljivo.

Misel o razločkih med dostopnostmi nezakonitih poti do uspeha je očitna v ekoloških študijah o prestopništvu, ki sta jih izdelala Shaw in McKay. Ugotovila sta, da so prestopništvo in kazniva dejanja pogosto zelo zaprti v omejena območja in da je to vedenje ostalo, čeprav je v dosti primerih prišlo do popolne zamenjave prebivalstva. Zaradi teh odkritij sta začela o tem pojavu govoriti kot o »kulturnem prenosu« kri-

minalnih vrednot. Sklepala sta, da je za razlago prestopniškega vedenja odločilna integracija različnih starostnih plasti v kriminalnih soseskah.

Dostopnost nezakonitih sredstev ali kriminalnih vlog je torej zelo odvisna od stalnih poznanstev, pri katerih se dobijo potrebne vrednote in spretnosti.

Za Shawa, McKaya in Sutherlanda sta oba sistema življenjskih možnosti, zakoniti in nezakoniti, prej omejena kot vsem odprta in sta različno dosegljiva, odvisno od storilčevega položaja v družbenem redu.

Iz vsega tega izhaja odločilna točka, da izraz »sredstva« obsega tako sestavo učenja kot sestavo priložnosti. Če naj bo »rojen« kriminallec, morajo biti izpolnjene vsaj tri reči: motivacija, do katere pride zaradi neskladja med smotri in sredstvi, struktura učenja, do katere pride zaradi posameznikovega položaja v družbenem redu, in struktura priložnosti, do katere pride delno zaradi posameznikovih odklonskih sposobnosti, delno pa zaradi njegovega položaja v družbenem redu.

Pri prestopnikih iz območij, kjer ni jasno omejene starostne kriminalne hierarhije (takšno stanje najdemo po kmetijskih območjih, in sega od odraslega storilca do mladoletnega prestopnika), morda deluje drugačen sistem. Zdi se, da so razločki med dostopnostmi nezakonitih sredstev navzoče v vzgojnem sistemu.

Kot mora oseba, ki vstopa v kak poklic ali obrt, imeti potrebne dokaze o sposobnosti, tako je tudi v prestopniški subkulturi. Dokazi, ki jih imajo praktično vsi prestopniki, so lahko nizke šolske predstave o samem sebi; to potem lahko postane eden simbolov, ki so potrebni za vstop v nezakoniti sistem. Še več — na nizko šolsko predstavo o sebi lahko gledajo kot na pomanjkljivo vdanost zakoniti normativni sestavi, ki poudarja potrebo po dobrem šolskem uspehu in po visoki šolski predstavi o sebi. Zato nizko predstavo o sebi lahko imajo za znamenje enotnosti s prestopniško subkulturo. Še več, če pridejo skupaj mladostniki s podobnimi predstavami o osebi, lahko začnejo skupaj iskati rešitev za svojo nizko lastno podobo. Zgradijo nov statusni sistem in v njem uporabijo razna pravila, ki omogočajo prenos statusa in višjo samoidentifikacijo z dejanji, ki jih zakoniti red ne dovoljuje.

Literatura o pomenu pritiska sovrstnikov pri oblikovanju in ohranjanju normativnega sistema tedaj postane odločilna. Cohen zatrjuje, da prestopniške tolpe, ki so jim lastna skupinska me-

¹⁸ Sutherland, Edwin, H. in Lewis A. Coser and Bernard Rosenberg, (eds.), *Sociological Theory: A Book of Readings*, New York: The Macmillan Company, 1965, str. 567.

rila, nasprotna družbenim zahtevam, nastanejo zato, ker je družbena določitev mladostnika neznosna ali ji potencialni člani tolpe ne morejo ustrezati. Tisti, ki imajo skupna uporna stališča, podpirajo drug drugega. Študije o prestopniških tolpah jasno pripovedujejo, kako delujejo takšni skupinski zakoniki. Bilo je že veliko študij, ki so dokazale obstoj in pomen skupinskih meril. Klasična Sherifova študija je npr. pokazala, da je posameznik v trenutkih, ko ne more sam povedati, če je njegov odgovor pravilen ali ne, pri izbiri odgovora skoraj popolnoma odvisen od skupine.¹⁹

Slabe ocene so pri obravnavanju članstva v prestopniški družbi mladostnikov morda le kot minimalna zahteva. Treba je prestatati še preizkus in poskusno dobo, šele potem mladostnik velja za prestopnika v dobrem položaju.

Ustanavljanje tolpe lahko po vlogi ustreza izbiri družbe, zato skuša ustvariti učno okolje, ki bi peljalo v razvoj prestopniške osebnosti. Najnovejši podatki dejansko kažejo, da so prestopniški prijatelji boljši prerok deviantnih stališč kot resnično prestopniško vedenje, kakor se kaže v policijskih kartotekah.

Po poročilih raziskovalcev je verjetno, da bo mladostnik, ki še ni bil obsojen, a ima za prijatelje priznane prestopnike, zelo nagnjen k prestopništvu. Ta nagib so določili s stališnim kazalnikom vdanosti prestopništvu. Še več: tudi mladostnik, ki je že bil obsojen in ima prijatelje, ki še niso bili, bo verjetno zelo nagnjen k prestopništvu. Iz tega sklepajo:

da bo kombinirana uporaba poročil o aretacijah mladoletnika in o aretacijah njegovih prijateljev verjetno dala dosti boljše sredstvo za prepoznavanje dečkov z različno vdanostjo prestopništvu kot pa uporaba le enega merila.²⁰

Naši jugoslovanski prestopniki so pri odgovorih na vprašanja, ki naj bi odkrila te razsežnosti, na splošno menili, da so njihovi prijatelji večji kršilci reda, bolj nepošteni, in da je manj verjetnosti za njihov uspeh v življenju, kakor so o svojih prijateljih sodili neprestopniki. Tudi odstotek staršev, ki so v prijateljih svojih sinov videli negativne vplive na vedenje svojih otrok, je pri starših prestopnikov večji, kakor pri starših neprestopnikov.

¹⁹ Sherif, Muzafer, *The Psychology of Social Norms*, New York: Harper, 1936.

²⁰ Hardt, Robert H, and Sandra J. Peterson, »Arrests of Self and Friends as Indicators of Delinquency Involvement«, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, January 1968, str. 44—51.

Vpleti

Medtem ko podatki jasno kažejo, da univerzo obiskuje večji odstotek mladih iz uslužbenskih družin kot iz delavskih, so nam vpleti tega družbenega dejstva morda manj jasni. Zdi se, da so nekateri razredi smotri, drugi pa sredstva in da na tej domnevi temelji marsikateri vzgojni sistem.

Množično vzgojo lahko uporabimo na različne načine in v različne namene. Lahko jo uporabimo kot razvojni dejavnik osebnosti; lahko jo uporabimo za okrepitev in razvoj skupnih vrednot; lahko jo uporabimo kot povzročitelja tehnoloških in družbenih sprememb ali pa za ustvarjanje trgovske in poklicne aristokracije. Sistem v ZDA temelji na izbiri za visokošolsko vzgojo, predvsem med mladimi iz meščanskih plasti, pa tudi med »perspektivnimi«²¹ otroki delavskih staršev. Ostane pa večina delavskih dečkov in deklic, ki so jih izkušnje v srednji šoli le slabo pripravile.

Jugoslovani so se izognili številnim teh družbenih plasti, delno zaradi zgodovinskega razvoja, delno zaradi namenske akcije. V Jugoslaviji pred drugo svetovno vojno ni bilo močnega meščanskega razreda. Številne vojne in invazije so sistematično odstranile kopičenje kapitala in tako preprečile, da bi nastal razred industrijskih lastnikov. Jugoslavija je bila pred vojno čez 80 % kmetijsko-poljedelska dežela. Po drugi svetovni vojni je nova socialistična vlada hitro zatrla vse kali kapitalističnega razreda.

Vzgojna politika je vedno družbena politika. Otroci delavskega razreda, ne glede na svoje šolske sposobnosti pogosto ne morejo obiskovati univerze, ker so stroški visoki. Otroke bogatih pa pogosto pošljejo na univerzo samo zaradi družbenega ugleda, čeprav bi jim bolj ustrezala drugačna vzgoja. Vzgojne neprilagojenosti take vrste so izguba za narod in mladostnike postavljajo pred nepotrebne prilagoditvene težave.

Enako pomemben je še drug učinek izbirnega sistema za visokošolsko vzgojo: odločilne vloge nimajo samo osebne in šolske sposobnosti mladih, ampak denarno stanje njihovih staršev. Mladostniki iz delavskega razreda so sistemsko izločeni iz vodilnih in odgovornih položajev, ki zahtevajo univerzitetno diplomu.

Če hočemo zavreti naraščanje prestopništva, moramo poskrbeti za več kot le posameznega prestopnika in njegovo dejanje. Mladega človeka v prestopništvu pahne sestavljena skupina pove-

zanih dejavnikov, ki zajemajo posameznika, njegove vrstnike, učitelje, šole in prav gotovo tudi širši družbeni red.

Povzetek

Teorijam, ki izvirajo iz anomijskega izročila je skupna misel, da je motivacijski izvir prestopništva v družbeno določenem prepadu med smotri, ki jih kaka kultura predpisuje, in med zakonitimi sredstvi za doseg te smotrov.

Vendar smo dokazovali, da družbeni razred sam po sebi za razlago prestopništva ne zadošča. Družbeni razred je s svojimi vrednotami, kakor jih oblikuje in spreminja šolski sistem, postal domnevni vir mladinskega kriminala.

Ugotovitve študije so podprle stališče, da mladostniki z delavskim ozadjem in delavsko usodo prispevajo v vrste prestopnikov nesorazmerno visok delež.

Dalje smo dokazovali in predstavili podatke, ki podpirajo misel, da anomični položaj, ko si mladostnik želi delavski poklic, ujet pa je v neustrezne okvire, pelje do sovraštva do šole. Nepomembne naloge, ki jih človek izpolnjuje zaradi zakonske prisile, postanejo zoprne.

Ugotovitve, ki smo jih predstavili, so okrepile trditve, da med čustveno navezanostjo na šolo in učnim uspehom, obstaja pozitivno razmerje; deček, ki ne mara šole, bo dobival nižje ocene kot tisti, ki je nanjo navezan.

Kot smo opazili že prej, so naša opazovanja o sebi precej določena z reakcijami, ki jih dobimo od drugih. To načelo ilustrira zveza med statusom prestopništva in predstavo o samem sebi.

Nazadnje smo tudi ugotovili: čim večje število prestopniških prijateljev ima mladostnik, tem večja je verjetnost, da bo tudi sam prestopnik.

Iz angleščine prevedla Vera Lamut

UDC 343.915:371(497.1-73)
343.9.01

The Schools and Juvenile Delinquency in Yugoslavia and the United States: A Cross Cultural View

Dr. Dean E. Frease, Ph. D. Assistant Professor of Sociology, Department of Sociology and Anthropology, The University of Calgary, Alberta, Canada

The present study examines data gathered both in Yugoslavia and the United States bearing on the school system as a generating force for juvenile delinquency.

Most theories stemming from the anomie tradition argue that deviant behavior should appear mostly in the lower class. However, in the present study, data is presented that questions this simple

view and instead suggests that social class as its values and assumptions are confronted by the school system became transformed.

A series of linkages between key variables eventuating in delinquency is presented as well. While some differences between countries were noted, in general the profiles of delinquents in the countries mentioned were remarkably similar.